

MEHMED PAŞA. MUHAMMED PAŞA,
SOKULLU, TAVIL (1505—1579), Osm a l ı
d e v l e t i n i n m e ş h u r s a d r â z a m l a -
r m d a n d ı r . Bosna 'da Vişegrad kazasının
Rudo nahiyesinde, Sokoloviç (*sckol* „şâhin“
kelimesinden) köyünde mâruf bir aileden (Şâhin-
oğulları ailesi, Peçevî, *Tarih*, I, 25) 1505
' te doğdu. Bu geniş ailenin diğ er bir kolu yine
bu nahiyede Ravanci köyünde yaşıyordu
ki, bâzı sırp tarihçilerine göre (I. Vukiçeviç,
Glasi Hrvati, Zagreb, 1886), o bu kola mensup
idi. Hristiyan adı Bayo olup, bunun tasvir
şekli Bayıça idi. Vakfiyesinde (Millet kütüp.,
Ali Emîrî, nr. 933) babası, sonradan aldığı
islâmî ad ile, Cemâleddin Sinan Bey olarak
zikredilmektedir. Akrabalarından biri, büyük
bir ihtimâle göre dayısı, Taşlıca civarındaki
Mileşeva manastır ve kilisesinde rahip bulunduğ u
için, bir müddet çobanlık yapan bu yeğ enini
kiliseye yanına almış idi.
Kanunî Sultan Süleyman 'in cülusunu müteakip,
Bosna 'ya devşirme vazifesi ile gönderilen
rikâbdarlardan ve yaya-başları zümresinden
Yeşilce Mehmed Bey bu köye de uğ ramış.
15—16 yaşlarında bulunan Sokullu'yu beğ enerek
ve ailesini nâsiyesinde devlet alâmetleri
göründüğ ünü ve büyük bir istikbâle nâmzed

bulunduğunu söylemek suretiyle, ikna ederek (tafsilât için bk. *Cavâhir al-manâkib*, Millet kütüp., nr. 1031, var. 18), teslim almış ve diğer devşirmeler ile Edirne 'ye getirmiş idi. O sırada Edirne 'de bulunan pâdişâh, Bosna ve diğer komşu sancaklarda mâruf ailelerden toplanan 40 çocuk arasında, küçük Sokoloviç'i görmüş ve onun da Edirne sarayında tahsil ve terbiyeye başlamasını emretmiş idi. Mehmed adını alan bu çocuk bir müddet Edirne sarayında kaldıktan (*Cavâhir al-manâkib*) sonra, İstanbul 'da saray-ı âmireye alındı ve küçük odalarda pâdişâhın hizmetine ayrıldı. Gerek bu hizmetlerinde, gerek daha

59^ MEHMED PAŞA.

sonra iç hazînedeki vazifesinde takdir gördü. Evvelâ rikâbdarlık, sonra çuhadarlık mertebesine yükseldi. Daha sonra sarayda, silâhdarlık gibi, mümtaz bir vazifeye getirildi. Bu esnada pâdişâh tarafından daha yakından tanındı. Zekâ ve kabiliyeti takdir edilerek, sık-sık huzura kabul olundu. Bu vazifede iken, itibârı da artmış bulunan Mehmed Ağa, Bosna 'da köyünde kalmış olan aile ve akrabalarını görmek ve onları İstanbul 'a getirtmek istedi. O sırada Bosna cizyesini toplamağa me'mûr edilen Ahmed Bey isminde biri vâsıtası ile, babasını

ve ortanca kardeşi ile küçük kardeşi yerine gönderilen amca-zâdesini (Sokullu-zâde Mustafa Paşa) yanına getirtti ki, bu çocuklar da pâdişâha takdim olunmuş ve Galatasarayı 'na alınmışlardı. Babası, Cemâleddin Sinan Bey adını alarak, yanında kaldı; sonraları annesini de getirtti (bk. *Cavâhir al-manâkib*).

Sokullu 'yu bundan sonra bir müddet sarayda çaşnigir-başı olarak görüyoruz. 1541 seferi esnasında ise, kendisine, büyük kapucubaşılık

vazifesi gibi, yüksek bir mevkî tevcih edildi (*Cavâhir al-manâkib*, var. 19). Onun taşraya çıkması ve devlet hizmetinde ilk mühim vazifesi, 1546'da Barbaros Hayreddin Paşa 'nın vefatında, sancak beyliği payesi ile, kapudan-ı deryalığa tâyini ile başladı. İki seneden fazla kaldığı bu vazifede Sokullu, tersaneyi iyi idare etti. Bu sırada bir defa da Trabulusgarp fethine gönderildi (krş. Kâtib Çelebî, *Tahfat al-kibâr fi asfâr al-bihâr*, s. 60) ve İran seferinde, Semiz Ali Paşa [b. bk.] 'nın vezâret ile Mısır beyler-beyliğine tâyini üzerine, münhal kalan Rumeli beyler-beyliğine getirildi (1549).

Avusturyalılar ile 1547 'den beri carî olan sulh Erdel meseleleri yüzünden bozulmak

istidadını gösterince ve Erdel idarecilerinden Frater György diye anılan Martinuzzi 'nin pâdişâha gönderdiği mektupların, Budin beyler-beyi vâsıtası ile alınan malûmattan, hakikate aykırılığı anlaşılıp da, Osmanlı devletine tabî olan bu memleketin avusturyalılara teslim edilmek üzere olduğu görülünce (1551), Rumeli beyler-beyi Sokullu Mehmed Paşa Erdel harekâtına me'mûr edildi. Semendire sancak beyi Rüstem Bey, Niğbolu sancak beyi Mehmed Bey ve ayrıca bir kısım Kırım ve Dobruca kuvvetleri, Eflâk ve Boğdan voyvodalarının gönderdikleri kıt'alar ile, İstanbul 'dan sevk edilen 2.000 kişilik bir yeniçeri kuvveti de Sokullu 'nun emrine verilmiş idi. Beraberinde Ulama Paşa olduğu hâlde serdar, Slankamen 'de ordugâhını kurduktan sonra, Mihal-oğlu Ali Bey 'in akıncıları ve Budin beyler-beyi Hadım Ali Paşa [b. bk.] 'nın kuvvetleri de bunlara iltihak etti. Martinuzzi bu hazırlıkları görünce, Rumeli beyler-beyini de kısa bir müddet oyalamağa muvaffak oldu ve Sokollu 'nun, vergi ve diğer meseleler hakkında gönderdiği mektuba karşı bir takım

te'minat vermeğe çalıştı ise de, 80 000 kişilik bu seferî kuvvetin 6 ramazan 958 (7 eylül 1551) 'de buradan hareket ile Peterwardein 'den Tuna 'yi ve Titel kalesi yakınlarından Tisza nehrini geçerek, Erdel 'e girmesine mâni olamadı. Sokullu 18 eylülde Tisza nehri üzerinde bulunan Beçe (Becse) kalesini kuşattı. Kale sokaklarına kadar devam eden bir çarpışmadan sonra, burayı fethetti. Müteakiben Beçkerek (Becskerek) kalesi üzerine yürüdü ki, kale muhafızları kaçtıkları için, burası kolaylık ile serdarın eline düştü (21 eylül). Sokullu Mehmed Paşa, daha sonra, Maroş nehri üzerinde Çanad (Csanâd) kalesi üzerine yürüdü. Cenubî Macaristan'da sakin, Râc denilen Sırplar tarafından müdâfaa edilen bu kale, kumandanları Ugod Ferenc 'in anahtarlarını Sokullu 'ya teslimi ile alındı. Bu hâdise, civardaki kalelere de bir örnek teşkil etti ve böylece büyük-küçük 12 kale Osmanlıların eline geçmiş oldu.

Bundan sonra Sokullu Erdel 'in belli-başlı müstahkem kalelerinden Lipova (Lippa) üzerine yürüdü. Avusturya kumandanı Castaldo 'nun buraya bıraktığı kuvvetlerin ve bunların macar kumandanı Petö Jânos 'un, müdâfaanın

imkânsızlığını görerek, kaçımlarından sonra, ahâli cizyeyi kabul ederek, kaleyi Sokullu 'ya teslim etti. Buraya Ulama Paşa kumandasında bir kısım kuvvet bırakan Sokullu, Lozsoncy Istvan 'm inatla müdâfaa ettiği Tamşvar '1 muhasara eylemiş ise de, gördüğü mukavemet üzerine, muhasarayı kaldırmış (16 teşrin I.), Belgrad 'a çekilmiş ve kış mevsiminde Erdel harekâtını buradan idare etmiş idi. Bu arada Erdel 'de siyâsî hakka sahip 3 millete (Macar, Sekel, Sakson) ve Kronstadt (Brassö), Hermannstadt (Nagyszeben) ve Szasz-Sebes şehirleri hâkimlerine, pâdişâh ve devlete sadâkatlerini muhafaza etmeleri hususunda, müteaddit emirler gönderdi. Fakat bunların pek te'siri olmadı; çünkü Frater György bir müddetten beri, memleketi Osmanlılar aleyhine ayaklandırmaya çalışıyordu ki, kısmen bunun neticesi olarak, bir kısım Erdel kuvvetlerinin iştiraki ile, Castaldo ile- Paliaviçini, Lipova 'yi geri almağa muvaffak oldular (5 kânun I. 1551).

Ertesi sene, Erdel harekâtına ikinci vezîr Kara Ahmed Paşa [b. bk.] me'mûr ve serdar olunca, Sokullu Mehmed Paşa da Rumeli bey-ler-beylîği kuvvetleri ile, onun emrine verildi.

MEHMED PAŞA. 597

Tamşvar'ın fethinden (temmuz 1552) sonra, serdar ile birlikte, daha bâzı kalelerin zaptında hizmet ve yararlığı görülen Sokollu, o sıralarda şimalî Macaristan 'in en müstahkem kalelerinden Eğri muhasarasında bulundu: otağını serdarınki ile birlikte Eğri vadisinde ve Aegidius dağı yamaçlarında kuran (11 eylül) Rumeli beyler-beyi, bu kalenin muhasarasında da, kaleyi kurtaran Dobo, Mecskey ve Bornemisszca gibi macar kumandanlarına karşı, 35 gün büyük gayretler sarfetti, fakat mevsim sonunda, muhasara ordusu ile birlikte, Belgrad 'a kışlağa çekilmek zorunda kaldı (bk. Peçevî, I, tür. yer. j Solak-zâde, s. 514 v.dd.; J. v. Hammer, *Devlet-i Osmaniye tarihi*, VI, tür. yer. Istvânffy ve Forgach 'dan naklen ; Sokollu 'un mektupları için bk. G. Pray, *Epistolae procerorum regni Hungarii, 1490 — 1711*, 11,282 ve tür. yer). Diğer taraftan Sokollu bu sırada babasına Bosna 'da zeametler tahsis ediyor, 7 senedir pâdişâhın hizmetlerinde bulunan amca-zâdesi Mustafa Ağa (P a ş a) ' y a 33 akçe sipahi ulufesi ile, Bosna 'da Brod kadılığının cizyesini toplama işini verdiriyordu (krş. *Cavâhir al-manâkib* ; Abdurrahman

Şeref, *Sokullu Mehmed Paşa 'nın evâil-i ahvâli ve ailesi hakkında, T O E M*, nr. 29,5.257—265).

İran harbi (Nahçıvan seferi) tekrar başlayacağı sırada, Sokullu, pâdişâhtan 1552/1553 kışını geçirmek üzere, Rumeli askeri ile Gelibolu 'dan geçip, Tokat 'ta kışlamak emrini aldı ve böyle hareket etti. Ancak padişahın sefere çıktığı ve sâdece şehzade Mustafa 'nın idam edildiği 1553 senesi sefer mevsiminde, Rumeli beyler-beyinin dikkati çeken her hangi bir hâdiseye karıştığı görülmemektedir. Sâdece pâdişâhın 1553/155+ kışını Haleb'de geçirdiği esnada, Sokullu Mehmed Paşa 'nın da, eyâleti kuvvetleri ile, yine Tokat 'ta kışladığını biliyoruz. Ertesi sene Erzurum istikametinde hareket eden orduya iltihak eden (5 haziran 1554) ve bilâhare Nahçıvan üzerine yürüyüşte sol kolda yürümeleri ferman olunan Sokullu Mehmed Paşa 'nın Rumeli eyâleti kuvvetleri bilhassa dikkati çekecek mükemmeliyette bir teçhizata mâlik idi (Peçevî, I, 305, 309). Daha sonra vezîr-i âzam Ahmed Paşa 'nın Gürcistan kalelerine karşı harekâtında da Sokullu 'nun vazife aldığı görülmektedir. Seferin hitâmında ve pâdişâhın sene sonlarında Amasya 'ya geldiği sırada, o üçüncü vezîr

olarak, divan-1 hümâyûna alındı ve artık bundan sonra, Kanunî 'nin en çok itimad ettiği devlet adamlarından biri olarak, bu vazifeyi îfâ etti. Pâdişâh ertesi sene temmuz nihayetlerinde (1555) İstanbul'a gelince, onu o sırada Dobruca taraflarında türeyen Düzme Mustafa üzerine gönderdi. 3.000 yeniçeri ve dört bölük ağası ile birlikte vak'a mahalline müteveccihen hareket eden Sokullu, Edirne 'de karargâhını kurduğu sırada, Niğbolu sancak beyinin Düzme Mustafa 'yi yakalayıp, kendisine teslim eylemesi ile, bu hâdise kapandı ve onu fazla uğraştırmadı.

Sokullu Mehmed Paşa 'nın üçüncü vezirliği esnasında mühim rol oynadığı diğer bir hâdise, şehzade Bayezid — Selim mücadelesidir ('559) î pâdişâh, evvelâ iki şehzadesi arasında her hangi bir mesele çıkmaması ve kendilerine gösterilen yeni sancaklarını kabulde muhalefet etmemeleri için, birer hatt-1 hümâyûn ile, Sokullu Mehmed Paşa 'yi şehzade Selim 'e, dördüncü vezîr Pertev Paşa 'yi da Bâyezid 'e göndermiş idi. Şehzade Selim, bu sırada kızı İsmihan Sultan ile izdivacı kararlaştırılmış bulunan Sokullu 'yu iyi kabul etmiş ve pâdişâhın irâdesini de müsait bir şekilde

karşılarnış idi. Fakat Bayezid 'in, Amasya sancağına gitmemekte İsrar etmesi ve kardeşi ile çarpışmak maksadı ile, etrafına kuvvetler toplaması, Kütahya 'dan hareket ettikten sonra da isyankâr hareket tertiplerinde devam eylemesi üzerine, pâdişâh Selim 'e yardım için, Konya 'ya bâzı kuvvetleri toplamak ve bu arada Sokollu emrine İstanbul 'dan 3.000 yeniçeri, silâhdar, cebeci bölüklerini ve 40 kadar top göndermek lüzumunu duymuş idi. Filhakika 29 mayıs 1559 'da Konya ovasında Bayezid kuvvetlerine

karşı vuku bulan muharebede, Sokollu şehzade Selim 'in ordusunu harp nizamına getirmiş ve savaşın kazanılmasında âmil olmuş idi.

Şehzade Bayezid 'in Amasya ve bilâhare İran hududuna doğru firarında, Sokollu şehzade Selim ile birlikte, onu takibe me'mûr edildi ise de, Sivas 'tan öteye gitmesine lüzum kalmadı ve Bayezid 'in İran'a ilticasından sonra da, kaym-pederi ve Ramazan-oğlu Pîrî Bey ile, şehzadenin

bundan sonra vuku bulacak hareketlerine dikkat etmek üzere, Haleb 'de kışlamak hususunda pâdişâhtan emir aldı ve ancak ertesi sene baharında (1560), İstanbul'a döndü.

Rüstem Paşa'nın 10 temmuz 1561'de vuku

bulan vefatı üzerine ve sadrâzam olan Ali Paşa'nın yerine, Sokollu ikinci vezirlik makamına yükseldi ve dört sene kadar bu mevkii muhafaza etti. Bu esnada vukua gelen iki mühim meselede, Avusturya ile yapılan sulh muahedesi (1562) ve Malta seferinde, Sokollu'nun sadrâzam ile tamamen hem-fikir olup olmadığı bilinmemektedir. Belki o birincisinde Ali Paşa kadar sulh taraftarı ve ikincisinin— neticesi

hakkında da onun kadar bedbin değil idi ; fakat hâdiselerin seyrinde sadrâzamin ve ihş oS MEHMED PAŞA.

tiyar pâdişâhın müessir olmasını tabi'î görüyordu. Ancak onun bu esnada pâdişâh nezdinde vezîr-i azamdan daha fazla nufûz sahibi olduğunu gösteren emmâreler de mevcuttur (bk. msl. *Cavâhir al-manâkib*, var. 78). Semiz Ali Paşa 27 haziran 1565 'te vefat edince, yerine Sokollu sadrâzam oldu.

Bu sırada bir taraftan Malta muhasarası devam ediyor, diğer taraftan İstanbul 'da Avusturya elçisi Czernovitch ile müzâkereler oluyordu. Selefinin sulhperver temayüllerine mukabil, Sokollu bu müzâkerelerde devletin hak ve menfaatlerinden hiç bir müsâadede bulunmamak

cihetini iltizâm etti ve bu yüzden harp taraftarı olarak tanındı ki, İstanbul 'daki fransız maslahatgüzarı M. de Petermol ün gönderdiği mektuplar bunu açıkça göstermektedir (20 ve 29 ağustos 1565 tarihli mektupları için bk. E. Charriere, *Negociation» de la France dans le Levant*, Paris, 1850, II, 798 v.d.). Yeni sadrâzam avusturyalıların Erdel 'den bir kaç kaleyi aldıklarını öğrenince, bu esnada Bosna beyler-beyi bulunan amca-zâdesinden

Hırvatistan cihetinde Avusturya 'ya karşı harekete geçmesini istemiş ve bunun üzerine, Kruppa muhasara ve zaptedilmiş idi. Sokullu 1566 senesi başlarında, imparator Ma.timilien tarafından gönderilen yeni elçinin (Hosszûthoty) de birikmiş vergileri getirmediğini ve Erdel meseleleri hakkında da tatminkâr cevap veremediğini gördükten sonra, Avusturya 'ya karşı sefer ilân ettirdi. O bu sefere bizzat pâdişâhın gelmesini istiyordu. 1 mayıs 1566 'da İstanbul 'dan hareket ile başlayan Sigetvar (Szigetvâr) seferini, ihtiyar ve hasta olan Kanunî Sultan Süleyman adına, başından sonuna kadar, Sokullu idare etti. Sigetvar kalesi üzerine gidildiği sırada, Budin

beyler-beyi Arslan Paşa 'nın Palota kalesine karşı teşebbüsünün muvaffakiyetsizliği pâdişâha aksedince, bu meselede sadrâzamı da mes'ûl gören Kanunî, hakikî vaziyeti öğrendikten

sonra, Arslan Paşa 'nın Sokullu aleyhinde isnadlar ile dolu mektubunu ona gönderdiği gibi, onun idamı için de emir vermiş ve bu emir yerine getirilmiş idi (tafsilât için bk. Selânikî, s. 33 v.dd. ; Takâts Sandor, *A Török hödoltsâg korâbâl*, s. 81; M. Koch, *Quellen zur Geschichte des Kaisers Maximilian, II*, 86—105).

Peçuy (Pecs) ovasında sadrâzam kendi alayını tertipleledi ve oğulları Kurt Bey, Hasan Bey yanında bulunduğu hâlde, pâdişâhın teftişine arzetti. 5 ağustosta başlayan ve Zrinyi Miklos tarafından anûdâne müdâfaa edilen Sigetvar kalesi muhasarası esnasında, jadrâzam büyük bir gayret ve fedakârlık gösterdi, türlü tedbirler aldı; fetih gününe (8 eylül) kadar kethüdası ile (Husrev Kethüda) birlikte, bir çok gecelerini siperlerde geçirdi. Bir defasında da Sokullu 'nun hayatı sır kâtibi Feridun Bey tarafından kurtarıldı. Bu esnada idi ki, pâdişâh ona bir tezkire göndermiş : — „Bu kale benim yüreğim yakmıştır,

dilerim haktan ateşlere yana"— demiş idi (tafsilât için bk. Selânikî; Feridun Bey, *Nuzhat al-ahbâr*, Topkapısarayı, Hazîne kutup., nr. 1339, var. 22, 28, 31, 35, 52 ve tür. yer.; Agehî Mansur Çelebî, *Fetihnâme-i kale-i Sigetvar*, Üniversite kütüp., nr. ^-3884- var. 5, 14 v.dd.; Âlî, *Heft meclis*, İstanbul," 1316, tür. yer.; Topkapısarayı arşivi, nr. E. 12356). Filhakika fetihten bir gün evvel pâdişâh vefat etti, fakat Sokollu bunu bir sır gibi sakladı. Aynı zamanda bir fetihname ve bir mektubu Kütahya 'da bulunan şehzade Selim 'e gönderdiği gibi, bu sırrın o taraflara şâyî olmaması için, şehzadenin hareketinde, her kese pâdişâhın bu kışı Budin 'de geçirmek istediği ve kendisinin de beraber bulunmasını arzu ettiği yolunda izahat vermesini tavsiye etmiş idi (Feridun Bey, *ayn. esr.*, var. 56). Diğer taraftan Silâhdar Cafer Ağa 'ya da yapılması lüzumlu işlere dâir bir talimat gönderdi (tafsilât için bk. Topkapı arşivi, E. 11680; Tayyib Gökbilgin, *Sokullu Mehmed Paşa 'nın bir mektubu*, Sarajevo tarih mecmuası). Bu tedbirleri alan sadrâzam yeni Budin beyler-beyi Sokollu Mustafa Paşa 'ya Zrinyi 'ye âit eşyayı imparatora göndermesini bildirdiği gibi, fetihten 8 gün sonra, pâdişâh

hayatta imiş gibi, büyük bir divan topladı, mûtâd yerlere fetih-nâmeler yazdırdı ve pâdişâh nâmına irâde ve fermanlar çıkarttı; Selim 'in muvasalatına kadar, 3 hafta bu sırrı gizlemeğe muvaffak oldu ki, bu hâdise onun hükümet ve idareyi ne kadar kuvvetli bir el ile tuttuğunun açık bir misâlidir.

Sokullu, pâdişâhın vefatını, ordunun avdeti esnasında Belgrad 'a 4 merhale mesafede, bir gece sabaha karşı, hafızlara otâg-1 hümâyûnun etrafında *Kur'an* okutturmak suretiyle açığa vurdu ve bu münâsebet ile safları bozarak, feryat ve figâna başlayan askeri de, müessir sözleri ile, teskine muvaffak oldu (bk. Selânikî, s. 62). Ancak Kütahya'dan Hoca Atâullah Efendi, Lala Hüseyin Paşa, Musâhib Celâl Bey gibi yakınları ile birlikte gelerek, Belgrad 'da bekleyen Selim 'in, bunların tavsiye ve telkinleri ile, yeniden bi'at merasimi ve culûs bahşîşi ihsanından imtina göstermesinden doğan umûmî hoşnutsuzluk sadrâzamı müteessir etti. Ordunun İstanbul 'a muvasalatında (5 kânun I. 1566), Edirnekapı M E H M E D PAŞA. 599

'da ot arabası yolu tıkadı denilerek, pâdişâhın sarayına girmesine karşı yapılan mümâneatı ve bu yüzden çıkan tehlikeli durumu,

yine o, mâkûl sözleri ve tedbirleri ile, yatıştırabildi ve askere istediklerini verdirerek, muhtemel müessif neticeleri önledi (Selânikî, s. 72 v. dd.).

Selim II., bu hâdiseden sonra, Sokullu'yu makamında bıraktığı gibi, kıymetini ve her kesin ona derin itimadını takdir edip, devlet işlerini ekseriya ona bıraktı.

Sokullu Selim II. devrinin ilk zuhur eden Yemen ve Basra [b. bk.] isyanları hâdiselerinde, Yemen 'de imâm Mutahhar ve Basra 'da ' Alayyân-oğlu üzerlerine te'dip kuvvetleri şevki işini ele aldı (tafsilât için bk. Âlî, *Kanh al-ahbâr*, Üniv. kütüp., nr. T 5959, var. 433 ; Peçevî, I, 468). Yemen isyanı bir az uzadığı ve türlü safhalar

arzettiği hâlde Basra 'da 'Aleyyân-oğlu, İran 'dan beklediği yardımı alamadığı için, çok geçmeden, inkıyat etti.

Şaban 975 (şubat 1568)' t e , cülus tebriki maksadı ile, o sırada pâdişâh ve devlet erkânının bulunduğu Edirne 'ye gelen Şah Tahmâsp 'in elçisi Şah Kuli Han '1 kabul ederek ve şahın kendisine, saltanat atabeği olduğu, saltanat sahibine teslim oluncaya kadar, müstakillen hükümdarlık yaptığı yolunda gönderdiği

mektuba vakurâne bir cevap vererek
(Selânikî, s. 93), onunla iki devlet
münâsebetlerini

gözden geçirdi. Aynı zamanda imparatorun
elçileri ile de müzâkerelerde bulundu.

Avusturyalılar sadrâzamdan iyi kabul görmek
ve sulhu te'min etmek için, ona 4.000 duka,
4 gümüş kupa, saat v.b. gibi bir çok hediyeler
getirmişlerdi. Sokullu elçileri ile 14 defa
görüşerek, mevcut pürüzlü meseleleri hail ve
muahedenin akdini te'min hususunda gayret
gösterdi. Bu müzâkereler esnasında o, bilhassa
Eğri dağlarından itibaren Szolnok, Hatvan,
Fülek ve daha bâzı bölgeleri de içerisine alarak,
Estergon civarındaki Rinya ırmağına kadar
olan sahada yaşayan ahâlinin imparatora
vergi vermekten muaf bulunmaları ve sâdece
Osmanlı devletine vergi vermeleri hususunda
İsrar göstermiş, muahede esâsları kararlaştıracığı
sırada da, ayrıca 3 teklif ileri sürmüştü
i d i : 1. Fransa, Venedik ve Polonya'nın
muâhadeye

idhâl edilmesi, 2. Maximilian 'in pâdişâhın
dostlarına dost, düşmanlarına düşman
olduğunun bir madde hâlinde tasrihi ve 3.

iki devlete tabî köylülerin taksimi meselesinin
defterdar Halil tarafından vaktiyle tanzim

edilmiş tahrir defterlerine göre tesbiti. Edirne 'de 7 ay süren bu müzâkereler neticesinde, SokuMu'nun yüksek siyâsî kabiliyeti sayesinde, ahidnâme 25 madde olarak, 17 şubat 1568 'de imza edildi. Gerek imparatorun elçisi Verantius, gerek Venedik elçileri M. Cavalli ve M. Barbaro, bu münâsebet ile, onun siyâsî görüş ve kabiliyetinden, sulhseverliğinden sitayişle bahsetmektedirler (J. v. Hammer, VI, 196 v. dd.j Verantius, *Monamenta Hungaria Historica, Scriptorum*, VI, vesika VI, XXI v.b.; Testa, *Recueil des Traités de la Porte Ottomane*, Paris, 1898, IX, 12 v.d.). Avusturya ile münâsebetlerin dostâne bir şekil almasında elçi olarak kalan Weiss 'in büyük hissesi var idi (Hammer, *ayn. esr.*, s. 211, 329). Diğer taraftan, yine bu esnada gelen Erdel elçileri de, sadrâzâmın şahsında kuvvetli bir hâmî bulmuşlardı. Bilhassa bunlardan Bekes Gâspâr (Kornyâti), güvenilir bir siyâset takip ettiği cihetle, Sokullu nezdinde iltifat ve itibâr görüyordu (bu hususta bk. Biro Vencel, *Erdely követei a portân*, Kolozsvâr, 1921). Sokullu'nun bu sıralarda meşgul olduğu bir mesele onun idaresi altında Osmanlı devletinin Asya müslüman

devletlerine karşı siyâsetini ortaya koymaktadır. Portekizliler ile daimî mücâdele hâlinde bulunan Sumatra 'daki Açe hükümdarı Sultan °Alâ" al-Din, Kanunî 'nin son senesinde yardım rica eden bir mektup ile bir elçi göndermiş, fakat bu mesele ile Sokullu ancak Sigetvar dönüşünden sonra, meşgul olabilmiş idi. Zâten o, daha sadârete ilk geldiği sırada Portekiz kiralına nâmeler gönderterek, Hindistan taraflarının emniyette kalmasını, eğer kendisi bu bölgeye müdâhale ederse, gerekli tedbirlerin alınacağını bildirmiş idi (23 muharrem ve 6 rebiülevvel 973 tarihli mektuplar). Bu defa Açe hükümdarı yardım isteyince, 16 rebiülevvel 975 tarihli mektubundan anlaşıldığı üzere, Sokullu Açe 'ye yardım siyâsetini terviç etti. Sadrâzam ve divân-ı hümâyûn İskenderiye kapudanı Kurt-oğlu Hızır Bey kumandasında Açe pâdişâhına 19 kadırga ile Mısır kuvvetlerinden bir senelik maaş ve zahireleri ile kâfî derecede askeri, top, tüfek v.b. harp vâsıtaları göndermeğe ve bunları Sultan !Alâ' al-Din 'in emrine vermeğe teşebbüs etti. Yemen hâdiseleri sebebi ile bir müddet geciktiği anlaşılan bu yardımcı kuvvetin mahalline

gönderildiği ve bunların 976 (1568/1569) senesi içinde vazifesini yaptığı görülmektedir (*Safvet, Bir Osmanlı filosannn Sumatra seferi, T OEM*, ikinci sene, s. 604—614, 678 — 683). Sokullu 'nun islâm âlemi ile sıkı münâsebetler kurmak hususundaki düşüncesinin ve geniş görüşünün ikinci bir misâli, tarihlerimizde Ejderhan [bk. mad. ASTIRHAN] ve Kazan seferi diye sınılan teşebbüsüdür. Kefe sancak beyliğine gönderilen Kasım Bey, o 600 MEHMED PAŞA.

havalıyı iyice tanıdığı için, Don (T e n) ile Volga (İtil) nehirlerinin arasında ölçtürerek tesbit ettiği 6 millik mesafe açıldığı ve bu iki nehir birleştirildiği takdirde, hem Gürcistan, Şirvan ve Karabağ ülkelerinin kolaylık ile itaat altına alınacağını, hem de İran seferlerinde zahire sıkıntısı çekilmeyerek, top, cephane ve mühimmatın da kolaylık ile nakledilebileceğini sadrâzama anlatmış ve onun muvafakatini alarak, böyle bir teşebbüse girişmiş idi. Karamzin 'in de işaret ettiği gibi, her hâlde İstanbul 'a gelen Polonya elçileri tarafından da bu fikirlerin kuvvetle desteklendiğini gören ve diğer taraftan Ejderhan 'in ruslar tarafından işgalinden sonra, Azak yolu ile

İstanbul 'a gelen Yarlıkaş Mirza adlı bir mültecinin bu husustaki fikir, plân ve tavsiyelerine de vâkıf olan Sokullu, kendisine bu fikrin tahakkuk edemiyeceğini söyleyenlere ehemmiyet vermeyerek, büyük bir donanmayı Kefe sahiline göndermiş (ağustos 1569) ve Kasım Bey de kanalın kazılmasına başlamış ise de, bir taraftan ruslann prens Serebryanoy kumandasında amele üzerine hücum ederek, bunları dağıtmaları, diğer taraftan Ejderhan muhasarasına giden kuvvetlerin büyük zayıata uğramaları gibi sebepler bu teşebbüsü muvaffakiyetsizliğe uğrattı. Kırım hanının da bu meselede pek azimkar hareket etmemesi, Kasım Bey 'i askerlerini Azak 'a çekmeğe ve oradan İstanbul 'a iade etmeğe mecbur etti. Alî'ye göre, bu meselede sadrâzam, vezirler ve devlet ricalinin bu teşebbüse muhalefet yollu sözlerini pâdişâha aksettirmemiş ve neticede böyle bir muvaffakiyetsizliğe uğrayınca, divanda bütün vezirlerin huzurunda, pâdişâhın tenkit ve muahezesine mâruz kalmış idi (krş. Âlî, *Kanh al-ahbâr*, var. 433 v.d.; Peçevî, I, 468 v.dd.; Karamsin, *Histoire de l'Empire de Russie*, Paris, 1823, IX, 155 v.dd.; A. N. Kurat, *Rasga tarihi*, Ankara, 1948, s. 159 v.d.).

Sadrâzam Yemen harekâtında tedbirleri tasvip

edilmeyen Lala Mustafa Paşa 'nın yerine, serdarhğa Sinan Paşa 'yi getirdi (bk. Âlî, *göst. ger.*). Çok geçmeden, birincisi İstanbul 'a gelip, divan-ı hümâyûna altıncı vezîr oldu ve harekâtın sonuna doğru da, ikincisi gelerek, Sokollu 'nun delâleti ile yedinci vezîr oldu (Peçevî, I, 485). Pâdişâhın daha evvel Edirne 'de, Sokollu 'ya haber vermeden, kubbe altı vezirliğine getirdiği Lala Hüseyin Paşa (J. v. Hammer, VI, 203), bir müddetten beri divanda bulunmuyordu. Bu sırada (regeb 977 = kânun I. 1569), İstanbul 'da yahudi mahallesinde büyük bir yangın çıktı ; yeniçerilerin de îâyıkı vscihle gayret göstermemeleri neticesinde, siir'atle yayıldı. Sokollu, kendisini tehlikeye atarak, büyük bir gayretle çalıştı. İstanbul 'daki elçilerin raporlarına göre, bu yangında 36.000 ev yanmıştır. 1570'te, Kıbrıs seferine karar verilirken, sadrâzam evvelâ buna tarafdar görünmedi, Venedik ile sulhun bozulmasını istemedi ve bu yüzden Avrupa'da devlet aleyhine bir ittifak meydana gelmesi ihtimâlinde endîşe duydu. Ancak şehzadeliğinden beri Selim II. 'e intisap ile, cülusundan sonra da, ondan Sokollu'nun muhalefetine rağmen,

Nakş e (Naxos) dukalığını elde eden Joseph Nassi (tafsilât için bk. Safvet, *Yusuf Nâsi*, *T O E M* nr. 16 ; ayn. mil., *Nakş e dukalığı ve Kiklad adaları*, ayn. mecm., 1329, s. 1444—1457)'nin telkini ve divân-ı hümâyûndaki Piyâle Paş a, Lala Mustafa Paş a gibi vezirlerin te'sir ve teşvikleri neticesi, bir de bu sırada Mısır 'dan şeker, pirinç v. b. getiren bir geminin Kıbrıs limanlarında barınan korsanlar tarafından zaptı üzerine, buna karar verildi ve bu hususta müfti Ebussu ûd Efendi [b.bk.] de fetva verince, sadrâzamın muhalefeti bertaraf edildi (krş. Âlî, *ayn. esr.*, var. 453 v.d.; Selânîkî, s. 100; Peçevî, I, 486; J. v. Hammer, VI, 241 v.d.; A. Galante, *Histoire des Jaifs d'Istanbul*, İstanbul, 1941, s. 11 v.dd.). Bu mesele üzerine şimdiye kadar fikir birliği yaptığı şeyhülislâma bir az iğbirar duyan Sokollu, teessürünü ona izhâr etmiş, Ebussu'ûd Efendi de, bundan sonra müşterek hareket edeceğine ve vezîr-i âzamin rızâsı hilâfında hiç bir teşebbüste bulunmayacağına söz vermiş idi. Sefer başladıktan (haziran 1570) sonra ise, sadrâzamın bütün faaliyet ve gayreti bunun muvaffakiyetle neticelenmesine mâtûf oldu. Lâzım gelen tedbirleri tamamen aldı, diuan-ı hümâyûnun bununla alâkadar emir ve

kararlarını büyük bir ciddiyet ile tatbik etti (tafsilât için bk. Safvet, *Kıbrıs fethi üzerine vesikalar*, *T O E M*, sene IV, s. 1177—1193; Ahmed Refik, *Kıbrıs seferine âit resmî vesikalar*, *Edebiyat fakültesi mecm.*, 1926, V, sayı 1—2). Kıbrıs adası tamamen zapt olunup da, bir eyâlet hâlinde teşkil ve tanzim edilince, bir kısım varidatı sadrazamlık hâslarına ayrıldı; bu suretle Sokullu'nun, Kıbrıs'ta bir yahudi yurdu ve kendisinin de Kıbrıs kırallığı kurmasına pâd;şahın muvafakat edeceğini ümit ettiği anlaşılan Joseph Nassi 'nin emellerine karşı duyduğu endîşe bertaraf edilmiş oldu (Kâtib Çelebi, *Tuhfat al-kibâr*, s. 89; J. v. Hammer, s. 256 v.d.; Âlî, var. 456 ; Selânikî, s. 104).

Sadrâzamın Lefkoşe'nin zaptından beri ehemmiyet verdiği mesele Venedik ile bir an evvel sulh yapılması idi. Bir taraftan rus çarı kor

,
kunç ivan'm gönderdiği (1570; elçi Novossi!
MEHMED PAŞA. 60

tsev 'i kabul ederek (krş, Karamzin, *ayn. esr.*, IX, 222 v.d.), bir sene evvel Ejderhan seferi ile bozulan münâsebetlerin dostâne bir şekil almasına çalışıyor, aynı zamanda, Fransa kralı Charles IX. 'a bir mektup göndererek (10 teşrin

II. 1570), eski dostluğun devamını temenni ediyor (krş. Charriere, III, 136 v.d.), diğer taraftan Kıbrıs seferine rağmen, İstanbul 'da kalan Venedik balyosu ile mülakatta bulunuyor, Venedik senatosunun sulh hakkındaki niyetlerini öğrenmek istiyordu. Filhakika 1571 baharında İstanbul 'daki Fransız maslahatgüzarının da delâleti ile, Venedik yeni bir murahhas göndererek, Sokullu ile müzâkerelere girişildi ise de, harekâtın Kıbrıs 'ta tekrar şiddetlenmesi, Magosa muhasarasına yeniden ehemmiyet verilmesi, bu esnada papa tarafından teşkiline çalışılan mukaddes ittifakın (Papalık - İspanya— Venedik) akdini mümkün kıldı (25 Mayıs 1571; bk. Charriere, III, 112 v.d.; ayrıca bk. D. Loth, *Philippe*, Paris, 1933, II, 236 v. dd.) ve son baharda bu ittifakın neticesi olan Lepanto deniz muharebesi ve bozgunu vuku buldu [bk. mad. LEPANTO]. O sırada Edirne 'de bulunan pâdişâh, bu acı haberi alınca, derhal İstanbul 'a dönmüş, nakîbüleşrâftan bu felâketin devlet için kuvvet ve kudreti izhâra vesile olacağı ve başta Sokullu Mehmed Paşa gibi „vezîr-i kârdan" buldukça, bunun imkân tahtında

olduğunu işitmekle biraz teselli bulmuş idi. Hakikaten vezîr-i âzam, Ali 'nin tâbiri ile, „ var kuvveti bazuya getürdi" (*Kunh al-ahbür*, var. 459) ve 1571 —1572 kışı içinde 150 perça kadirga ve 8 mavna kurdurdu. Kapudan-ı derya Kılıç Ali Paşa, kendisine gemi inşasının kolay, fakat 200 gemi, 5—600 lenger, yelken ve diğer levazımı ikmâl etmenin muhal olduğunu söylemesi üzerine, Sokullu 'nun verdiği cevap meşhurdur: — «Paşa hazretleri, bu devlet-i alîyenin kuvvet ve kudreti ol mertebedir ki, cümle donanma lengerleri gümüşten, resenleri ibrişimden, yelkenleri atlastan itmek ferman olunsa, müyesserdir; kangı geminin mühimmatı yetişmez ise, bu minval üzere benden al" (*Peçevî*, I, 498 v.d.). Bu malûmata Kâtib Çelebi (*Tuhfat al-kibâr*, s. 95), mes'elede ihtilâfın, bu gemilerin mîrîden verilen mal ile mi, yoksa devlet erkânının yardımı ile mi yapılacağı noktasında bulunulduğunu ilâve etmekte ve Peçevî 'yi de işhâd ederek, „her kesin, iktidarına göre, buna yardım ettiğini" ileri sürmektedir. Bu esnada İstanbul "daki Venedik balyosu Barbaro kendisini ziyaret ettiği zaman, Sokullu'nun ona söylediği: — „Son hâdiseden sonra, cesaretimizin

ne kadar kuvvetli bulunduğunu, şüphesiz ki, görüyorsun ; fakat sizin zayıflığınızla bizimkiain arasında büyük bir fark vardır. Sizden bir kırallık yer almakla, bir kolunuzu kesmiş olduk ; siz ise, donanmamızı mağlûp etmekle, yalnız sakalımızı

tıraş etmiş oldunuz. Kesilmiş bir kol yeniden meydana gelmez, fakat tıraş edilmiş sakal evvelkinden daha kuvvetli çıkar" — sözü de meşhurdur. Gerçekten bir kış içinde, Sokullu 'nun gayreti ile, mükemmel bir donanma vücûda geldi ve sefer mevsiminde deryaya açılarak, düşman karşısında devletin kudret ve kuvvetini gösterdi. Gerek bu vaziyet sebebi ile, gerek İspanya tarafından fi'lî bir yardım göremeyeceğini anlayan Venedik hükümeti,

sulh müzâkereleri için müracaata mecbur kalınca, fransız elçisi De Nouailles 'in bu iş lehinde sarfettiği gayretlerin de kısmen te'siri ile, Sokullu vaktiyle İstanbul 'a gelerek, tercüman Yunus Bey tarafından sadrâzama takdim edilen ve o zamandan beri kendisinin tabîbi bulunan Salamon Natan Eskenazi 'yi (krş. A. Galanti, *Türkler ve yahudiler; tarihî, siyâsi tetkik*, İstanbul, 1928, s. 113 v d.) müzâkerelere me'mûr etti. Sulhun esâs şartlarını tâyin eyledi

ve Feridun Bey vâsıtası ile aldığı malûmat üzerine, onlara yeni talimat vererek, bâzı tâdiller yaptırdı. Böylece 7 mart 1573 tarihli sulh anlaşması akdedildi (tafsilât için bk. J. v. Hammer, *göst. yer.*). Bu muahede, Lepanto mağlûbiyetine rağmen, Osmanlı devleti için çok istifadeli neticeleri te'min ediyor ve bu da Sokullu 'nun yeni bir başarısı addolunuyordu. Sokullu, haricî siyâsetinde, osmanlı hâkimiyetinin her tarafta maddeten ve manen nafiz olması esâsını takip ettiği için, Kıbrıs 'in fethinden faydalanmak istemiş ve bu zaferin bildirildiği rus çarına Ejderhan 'in Osmanlılara, Kazan'in da Kırım hanı Devîet-Giray'a iadesini talep eden bir nâme-i hümâyûn (17 cemâziyelevvel 979 = 7 teşrin I. 1571) göndertmiş idi. Gerçi ruslar bu isteğe uymadılar ve bu mektuptaki zımnî tehdidi anlamamış göründüler ; fakat Lehistan kiralı S gismund II. 'un ölümü ile (1572), Polonya tahtı inhilâl edip, ruslar tarafından Lehistan 'a asker sevk edilince, Sokullu ve divân-ı hümâyûn bu müdâhale karşısında tekrar harekete geçti; Kırım hanına, Eflâk, Boğdan voydodalarına, Silistre, Niğbolu, Vidin ve Ak-Kerman sancak beylerine, en geniş mânası ile Osmanlı devleti hudutlarında

ve Lehistan 'da cereyan eden hâdiselere göz kulak olmalarını, devlete düşmanlık göstermiş olanlardan bâzılarının kendilerini Poloffyk kiralı seçtirmek istediklerini ve buna" muvaffak olduktan sonra da, Erdel, Boğdan ve Eflâk 'a tecâvüz emelleri taşıdıklarını, binâenaleyh, buna her suretle mâni olmak icâp ettiğini bildiriyor,

Osmanlılara muvafık bir siyâset takip edebilecek bir kimseyi, msl. bir defa İ602
MEHMLD PAŞA.

tanbul 'a elçi olarak gelmiş bulunan Bazloçki voyvodayı münâsip gördüğünü ilâve ediyordu (7 zilkade 980=11 mart 1573). Aynı zamanda leh beylerine de, içlerinden birinin intihabı takdirinde, her türlü yardımın yapılacağı anlaşılıyordu

(krş. Ahmed Refik, *Sckulla Mehmed Paşa ve Lehistan intihâbâtı*, *T O E M*, nr. 35, s. 663 v. dd.). Fakat bu mesele, Fransa'nın da alâkadar olarak, Henri de Valois 'yi namzet göstermesi ve kendi namzedinin Osmanlı hükümeti tarafından desteklenmesini istemesi üzerine, fransız elçisinin gayretleri neticesinde, sadrâzamın, öteden beri „bâb-1 hümâyûna sadâkat ve ihlâsla dostluk üzere" bulun-fransızların namzedinin seçilmesini Leh

beylerine ve piskoposlarına tavsiye ve teklifi
ile halledildi. Bu hâdise osmanlı —fransız
münâsebetlerinin
dostâne bir şekilde devamına
hizmet etti. Zâten Sokullu haricî siyâsetinin
umdelerinden birini fransızlar ile dostluğun
devamı olarak tesbit etmiş idi. Sadrâzam, daha
1569 senesinde, tercüman Mahmud Bey 'i Fransa
kiralı Charles IX. 'a göndererek, hemşiresi
Marguerite
de Valois 'yi Erdel voyvodası Zsigmond
Janos için istemiş ve onu bir gün Polonya
tahtına çıkarmağı düşünmüş idi (J. v. Hammer,
VI, 210). Bu tasavvur tahakkuk etmemekle
beraber,
Fransa 'nın Venedik sulhünde tavassut
etmesi, Osmanlı devletinin de Polonya tahtına
fransız namzedini kabul etmesi, ispanya 'ya
karşı Charles IX. '1 kuvvetli bir duruma
getirebilecek
osmanlı yardımının ehemmiyetini
arttırdı. Fransa' nın bu münâsebat ile ne gibi
taleplerde bulunduğu ve Sokullu 'nun bunu
nasıl karşıladığı hakkında tafsilât için bk.
Ahmed Refik, *Skulla*, s. 200 v. dd.; Baron
de Testa, *agn. esr.*, I, 109 v.d. Venedik ile
sulh akdedildikten sonra, Piyâle Paşa'nın serdar

ve Kılıç Ali Paşa 'nın onunla beraber bulunduğu Osmanlı donanmasının, yalnız ispanya 'ya âit yerlerin tahribine müsâade eden bir ferman alması (1573; Kâtib Çelebî, s. 97) Sokullu 'nun takip ettiği siyâsete bir misâl olarak gösterilebilir. Don Juan 'in bu donanma ile karşılaşmayarak, Tunus 'u zaptı, Osmanlı hükümetini ertesi sene (1574), Sinan Paşa serdarlığında, kapudan Kılıç Ali Paşa [b. bk.] 'yi Tunus ve Halk al-Vâd kalesini fethetmek için teşvik etti (Ahmed Refik, *Tunus seferine âit resmî vesikalar, Edebiyat fakültesi mecm.*, V, 1—2, s. 74—95)•

Sokullu, bu sıralarda Eflak ve Boğdan 'da voyvodalık müddetleri arasındaki mücâdele ve bu yüzden doğan huzursuzlukları bertaraf etmekte olduğu gibi, Erdel 'de Zsigmond Janos 'un ölümü ile inhilâl eden voyvodalığa Bathory Istvan 'in intihabı işinde (1572) ve Avusturya elçisi ile 1568 anlaşmasının yenilenmesinde (teşrin II. 1574) muvaffak oldu (bk. J. v. Hammer, IV, 278 v.dd.; Szekfü Gyula-Homan Balint, *Magyar Törtenei*, Budapeşte, 1939, III, 268, 276, 292 ve tür. yer.; Ahmed Refik, *Sokollu*, s. 235 v dd.). Selim II.'in 15 kânun I. 1574 (1 ramazan 982) ' t e vefatında, oğlu ve

halefi Murad II r . 'in cülusunda, Sokullu bu saltanat tebeddü'ünü de hâdisesiz ve sükûnet ile geçirdi (Selânikî, s. 125). Nûr-Bânû Sultan, öteden beri pâdişâhın sihatinden endîşe duyan sadrâzamı vaziyetten haberdar edince, derhâl Manisa 'da bulunan şehzade Murad 'a haber göndermiş ve Selim 'in ölümünü, Kanunî'nin vefatında yapıdığı gibi, şehzadenin İstanbul 'a gelip, cülus etmesine kadar gizli tutmuş idi. O sırada rikâbdar bulunan Tiryakı Hasan Paşa'nın Peçevî (I, 26 v.d.)'ye naklettiğine göre, Murad, kardeşlerinden birinin cülus etmesinden endîşe duymakta idi ve kendisini Bahçekapısı 'nda karşılayan sadrâzama, elini öpecek derecede, bir ihtiram göstermiş idi. Fakat Sokullu buna müsâade etmeyerek, kendisi eğilip, onun elini öptü. Sonradan bir nedamet hissi duyan pâdişâhın kalbinde bu hâdisenin sadrâzama karşı kin beslenmesine sebep olduğu bilinmektedir. Sokullu ertesi günü (8 ramazan 982) bi'at merasimini icra ettirip, cülus bahşişlerini dağıttırdı. Bu arada kendisi de, ihsan-ı hümayûn olarak, 6.000 altın ile kıymettar üç hil'at ve bir murassa şimşir aldı (Selânikî, s. 130 v.d.). Bir kaç gün sonra da, Selânikî 'nin tâbiri ile, „atabeylik makamında"

pâdişâhın önüne düşerek, ona baba ve cedlerinin türbelerini ziyaret ettirdi. Cülustan 20 gün sonra, divan toplandığı sırada, bir kısım bölük efradı, terakkilerinin eksik verildiğini iddia ile, hoşnutsuzluk gösterdikleri vakit, sadrâzam onlara Fâtih kanun-nâmesini zikrederek, sipah bölüklerinden baştakilerin ve daha sonrakilerin hangi usûle göre, terakki aldıklarını izah ile, onları teskin etti ve hâdiseyi yatıştırdı. Mamafih pâdişâhın şarap içilmesini men'eden bir hatt-ı hümayûn neşretmesinden sonra, sipâhîlerin buna karşı cephe almalarını ve nümâyîşkâr hareketlerini önleyemedi ve bu nüfuzunun gittikçe azalmakta olduğuna bir delil sayıldı (J. v. Hammer, VII, 23). Diğer taraftan, defterdar Kara Üveys Paşa hakkında iddia olunan sûistimâlleri için açtırdığı tahkikat da, onun Manisa 'dan beri intisap ettiği pâdişâh tarafından

himaye görmesinden dolayı, bir netice vermedi (Selânîkî, s. 135, 139; T. Gökbilgin, *Kara Üveys Paşa, Tarih dergisi*, 1952, II, 17 v.dd.).

Bundan sonra Murad III., devamlı olarak, bir taraftan

saray kadınlarının nüfûzu diğer taraftan sadrâzama aleyhdar kimselerin kuvvetli te'si

MEHMED

PAŞA. 603

ri altında kaldığı cihetle, Sokullu 'nun vaziyete tamamen hâkim olamadığı zamanlar çok oldu. Sokullu İran 'a karşı devletin takip ettiği Selim II. zamanındaki siyâsetten Murad III. devrinde de başlangıçta ayrılmadı ve Avusturya ile olduğu gibi, İran ile de, sulh hâlinde yaşamak cihetini iltizâm etti. Birincisinin zararlı ve çok masraflı olduğunu ve ikincisinin de hiç bir netice vermeyeceğini biliyordu. Pâdişâhın cülusunu tebrik etmek üzere gelen İran elçisi Tokmak Han '1 gayet iyi kabul etti, şerefine tertip ettiği ziyafette ona çok kıymetli hediyeler verdi. Ancak bu sırada Şâh Tahmâsp 'in vefatı haberi ve peşinden Van beylerbeyi Köse Husrev Paşa 'nın İran 'daki karışıklıklardan hudutlarımıza bir zarar gelmemesini ve bil'akis bu fırsattan istifâde edilmesi yolundaki arzları ile, Erzurum ahâlisinin emniyetlerini te'min maksadı ile, bir kale çevirmeleri yolundaki dilekleri üzerine ve İstanbul 'daki harp taraf darı devlet ricalinin de pâdişâh üzerindeki telkinleri neticesinde İran seferine karar verilince, Sokollu buna mâni olamadı. Bir kaç defa Murad III. 'a açılacak harbin mahzurlarını birer-birer izaha çalıştı: askerinin şımaracağını, mevâcip

ve masrafların artarak, reayanın vergiden ve askerinin tecâvüzünden ezileceğini, İran fethedilse bile, halkının bize tabî olmak istemeyeceğini, Kanunî Sultan Süleyman devrinde o tarafa vâkî seferlerde ne kadar çok zahmetler çekildiğini anlattı (krş. Peçevî, II, 36 v.d.). Fakat bu tavsiyeler dinlenmedi ve sefere karar verildi. Evvelâ üçüncü vezîr Lala Mustafa Paşa Erzurum cihetine, dördüncü vezîr Sinan Paşa Bagdad tarafına serdar tâyin edildi ise de, bunların anlaşamamaları ve pâdişâhın emri ile hareket eden Sokullu 'nun da onları uzlaştıramaması üzerine, serdarlık Lala Mustafa Paşa 'da kaldı ve harekâta başlandı (bk. Âlî, *Nusret-nâme* ; Topkapısarayı, Revan kütüp., nr. 1298; ayn. mil., *Kunh al-ahbür*; Selânikî, 145 v. dd.; Peçevî, II, 38 v. dd.). Sokullu 'nun bu sıralarda siyâsî faaliyetleri ehemmiyetli idi. Lehistan kiralığına evvelce intihap edilen Henri 'nin Fransa 'ya dönmesi üzerine, Polonya tahtı yine münhal kalmış idi. Osmanlı devleti Avusturya ve Rusya hükümdarlarının bu memlekete kendilerini kiral seçtirmelerini istemiyordu. Bir kısım leh asilzadeleri Bâbıâlînin tavsiye edeceği bir şahsı kiralığa getirmek üzere, müracaat ettikleri zaman (Ahmed Refik, *SokuUu Mehmed*

Paşa ve Lehistan intihâbâtı, s. 686), Sokollu isveç kıralım veya Erdel voyvodasını intihap etmelerini tavsiye eylemiş idi. Avusturya imparatoruna,
kend:süi Lehistan 'a kıra! seçt:rmeğe teşebbüs etmemesini ihtar eylediği gibi rus çarı aleyhinde vaziyet almalarını da leh elçisi Tarnovvsky 'ye bildirdi (krş. Louis Szadeczky, *L'election d'Etienne Bathorg oa tröne de Pologne*, Cracovie, 1935, s. 82 v.d.). Sadrâzam Erdel 'den voyvoda Bathory ile onun mevkiine göz diken ve İstanbul 'da elçileri Antalfy İmre ve Tinödy Sandor marifeti ile Sokullu ile müzakerelere girişen Bekes 'ten birinin Lehistan tahtına ielâsı hususunda bir müddet tereddüt ettikten sonra (J. v. Hammer, VII, 24 v.d.), nihayet birincisi üzerinde karar verdi ve onu destekledi ki, çok geçmeden, bu intihap vuku buldu ve dâima „itâat ve inkıyâd üzere bulunan vilâyet-i leh" ile „sâir memâlik-i mahrûsamız mesabesinde olan Erdel" (21 şevval 983 tarihli nâme, Ahmed Refik; *ayn. esr.*, s. 687) Bathory 'nin şahsında birleşmiş ve Osmanlı devleti de Lehistan 'in hâmisi durumuna girmiş oldu. Bathory, Lehistan 'da idareyi ele aldıktan sonra, İstanbul 'a gönderdiği bir elçilik hey'eti

vâsıtası ile, Osmanlı devleti ile 24 maddelik bir ahidnâme akdini de te'min etti. Bunun bir maddesi lehlilerin Kırım hanına vergi vermekte devam edeceklerini, iki memleketin tecâvüzden masuniyetini ve taarruz vukuunda zararların karşılıklı olarak tazmin edileceğini tekeffül ediyordu. Çok geçmeden vuku bulan bir Kırım akınından şikâyet için, İstanbul 'a gelen Polonya elçisine Sokullu sert sözler sarf ederek, şiddetle mukabele etti (elçi Sobieski 'nin raporundan naklen Gerlach, *Tagebuch*, Frankfurt, 1674, s. 550 Hammer, VII, 38 v.dd.). Sokullu 'nun sert sözleri Bathory üzerinde te'sirini göstermekten hâli kalmadı ve kendisi müteakip temas ve müzâkerelerde dostluğun muhafazasından ayrılmamağa çalıştı. Sokullu, aynı zamanda, Avusturya ile muahedenin tecdidi meselesinde de gayret sarfetti. Avusturya elçisi ile, İstanbul 'da yapılan müzâkereler sırasında, evvelce zaptedilip de, muahharen avusturyalılar tarafından talep edilen bâzı kalelerin, içlerinde cami bina edilmiş olması sebebi ile, iadesine imkân olmadığını bildirdi. İmarator Rudolf II. 'a şaban 987 'de yazdığı mektupta avusturyalıların Bosna 'ya yaptıkları akın ve Avusturya kuvvetlerinin

Ostrowatz kalesine vâkî taarruzu hakkında şikâyette bulundu. Fakat neticede bu muahede yenilendi (Testa, *Recueil des traites de la Porte Ottomane*, Paris, 1898, IX, 13; Hammer VII, 35). Keza Venedik hükümeti ile, balyo? Jacobo Soranzo vâsıtası ile, 1573 muâhede tecdit edildi. Floransa ile bu memlekete ticârel serbestisi te'min edecek olan anlaşma müzâ keresine girişen, fakat Fransız elçisinin oynadığı menfî rol yüzünden, bunu neticelendirme

604 MEHMED PAŞA.
Yen Sokullu, bu sırada İngiltere'nin bir ticâret muahedesi akdi için gösterdiği arzuyu kabul ile, kraliçe Elizabeth'in bu yoldaki nâmesine, elçisi Harborne vâsıtası ile, ticâret müsâadesi verdirmek suretiyle (16 muharrem 987 = 15 mart 1579) mukabele etti (bk. Ahmed Refik, *Türkler ve kraliçe Elizabeth*, İstanbul, 1932; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Türk-İngiliz münâsebetlerine dâir vesikalar*, *Bulleten*, sayı 50; Akdes Nimet Kurat, *Türkingiliz münâsebetlerinin başlangıcı*, Ankara, 1953). Fransız elçisinin telkin ve tavsiye etmek istediği Gırnata 'daki berberîlerin İspanya hâkimiyetine karşı ayaklanmalarını Osmanlıların teşvik etmeleri ve bilfiil yardımda

bulunmaları, bu suretle ispanya 'nın kendi memleketi içerisinde oyalanması ve Fransa ile uğraşmağa vakit bulamaması şeklindeki yardım tasavvurunu, Sokullu, evvelce tasvip ettiği cihetle (Zinkeisen, *Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, Gotha, 1855, III; Akdes Nimet Kurat, *ayn. esr.*, s. 122), İspanya'nın bu defa gönderdiği elçi vâsıtası ile sunduğu sulh teklifi üzerinde müzâkereler kolayca yürümedi ve bu mesele Sokullu 'nun haleflerine intikal etti. Bu esnada Fas 'ta İdrisi hanedanından Mülây 'Abd al-Malik ile rakibi Muhammed al-Mustanşir arasında tahaddüs eden mücâdelede, sadrâzam Trablusgarp beyler-beyi Ramazan Paşa 'ya 'Abd al-Malik 'e yardım etmesini emretmiş ve osmanlı ordusu Portekiz kiralının da bizzat katıldığı Vâdi'1-Sayl muharebesinde (1578) büyük bir zafer kazanmış idi. al-Mustanşir ile Portekiz kiralının maktul düştükleri bu muharebeden sonra, Abd al-Malik de çok yaşamadı ve onun oğlu Ahmed, Sokullu 'nun tasvibi ile, Magrib hükümdarı oldu (J. v. Hammer, VII, 44 v.d.). Sokullu 'nun nufûzu bir kaç seneden beri gittikçe

azalmakta idi. İdare İafzan onun elinde ise de, fi'len haremin ve pâdişâh üzerinde fi'len nüfuzlu bulunan bir kaç kişinin sözü daha çok geçiyordu. Valide Nûr-Bânû Sultan ve boş hasekisi

Safiye Sultan 'dan sonra Canfeza kadının te'siri büyük idi. Hâricden de Şemsî Ahmed Paşa ile defterdar Üveys Paşa, Hoca Sâdeddin Efendi sadrâzama aleyhdar cephe teşkil etmişlerdi ki, buna bâzan Lala Mustafa Paşa, Koca Sinan Paşa gibi, vezirler de dâhil oluyordu.

1578 'de Piyâle Paşa ile müfti Hâmid Efendi gibi, Sokullu 'nun en yakın sevdikleri de vefat edince, ihtiyar sadrâzam yalnız ve hasımlarına

karşı zayıf kaldı. Evvelâ meşîhate Kadı-zâde Şemseddin Ahmed Efendi gibi, Sokullu 'nun sevmediği bir zât tâyin edildi. Daha kazaskerlikte

iken, yüksek derecedeki kadılıklar tevcihâtını arzetmek suretiyle sadrazamlık vazifelerinin

bir kısmını gasbetmiş bulunan yeni müftî, Sokullu 'ya düşman idi (Rif'at, *Davhat al-maşâyih*, s. 28). Huzura çıktıkça, pâdişâha dâima vezire itimat etmemesini, öne sürdüklerinin, ya kendi mensubu olduğunu yahut rüşvetini

aldığı kimseler bulunduğunu söyler ve Murad III. '1 da buna inandırırıldı. Zevcesi ve pâdişâhın hemşiresi İsmihan Sultan 'in nufûzu bir dereceye kadar Sokullu 'yu muhafaza etti ise de, ona mensup olanları kurtaramadı.

Aleyhdarları

evvelâ sadrâzamın yakını bulunan Nişancı Feridun Bey 'i azlettirerek, Belgrad sancak-beyliğine gönderdiler ve kethüdası katledildi. Sokullu 'nun kethüdası Husrev ile kapıcıbaşısı Sinan Ağa 'nın işlerinden çıkarılmaları emrolundu. Defterdar Uveys Paşa sadrâzamın 19 ağasının zeametlerini hâslar arasına kaydettirdi ve hepsini hizmetlerinden çıkarttırdı. Bu suretle hareket ederken, bundan memnuniyetini beyân ediyordu (Peçevî, II, 8). Keza Budin sarayına ve baruthanesine yıldırım isabet ederek, hasar görmesini bahane ile, büyük mîrâhûr Ferhad Ağa 'yi, zahiren teftiş vazifesi ile, Budin 'e gönderip, Sokullu Mustafa Paşa 'yi katlettirdiler. Fakat o bütün bu hakaretlere ve tecâvüz hareketlerine sabır ve dindarâne bir tevekkül ile mukavemet gösterdi ; pâdişâhın rızâsı ile hareketten ayrılmadı. Peçevî 'nin anlattığına göre, pâdişâhın, gayet düzgün konuşan sadrâzam ile bu sıralarda vuku bulan her görüşmesinde, ona reva görülen

haksız muameleden dolayı nedamet duyduğu hâl ve hareketinden anlaşılıyordu (Peçevî, II, 8). Sokullu, bir gün sarayında ikinci divanı yaparken, dervîş kıyafetinde bir adam gelerek, arz-ı hâl verecek gibi yaptı ve koynundan çıkardığı bir hançeri sadrâzamın kalbine saplayarak, onu öldürdü (20 şaban 987 = 12 teşrin I. 1579). Katil tımarının azaltılmasından muğber olan bir boşnak idi. Fakat bunun mürettep bir sûikasd olduğuna bir çok kimseler kanî idi. Diğer taraftan Başagiç 'in tetkiklerine göre, bu sûikasd Hamzevîler ile ilgili görülmektedir. Bosnalı Şeyh Hamza Bâlî, Ebussu'ûd Efendi'nin fetvası ile, 969'da İstanbul 'da idam edilmiş idi. Katil dervişin, şeyhinin intikamını almak için, Sokullu 'yu şehit ettiği de düşünülebilir (Dr. Saffet Başagiç, *Znameniti Hrvati Boşniaci i Hercegovci in Tarskoj carvini*, Zagreb, 1931, s. 48; bk. ayrıca M. Tayyib Okic, *Qaelqaes documents inedits sur les Hamzavites*, XXII. müsteşrikler kongresi, İstanbul, 1951). Sokullu 'nun şehâdeti her keşi çok müteessir etmiş idi. İran seferinde bulunan orduda bu şahadet haberi duyulunca göz yaşı dökmedik kimse kalmadığını Peçevî (II, 62) rivayet etmektedir. Müfti Kadı-zâde

MEHMED PAŞA. 605

müstesna olmak üzere, bütün ulemâ sadrâzamın hakikî bir şehid olduğunu kabul ettiler ve cesedini gasl bile ettirmediler (Selânikî, s. 155). Tarihe merakı olduğu için, her gece hazinedarı Tavâşî Hasan Ağa 'ya *Tevârîh-i âl-i Osman* okutuyordu, öleceğinden bir gece evvel de, ağasına Sultan Murad (I.) 'm Kosova 'da şahadeti mahallini okutmuş ve Murad Hudavendigâr 'in şehid edilmesi hâdisesi okunurken, gözlerinden yaş dökülerek: — „Yârab, bana dahi böyle bir şehâdet nasip eyle!" — diye duada bulunmuş idi (Hasan Ağa 'dan naklen Peçevî, I, 25).

Hadîkat al-vuzara1 (s. 33) müellifi onun harem-i hümayûna duhûlünden şehâdetine kadar geçen 60 sene zarfında azledilmediği gibi, her hangi bir kusur ile itham edilmediğini de söylemektedir. Sokullu ile büyük bir sadrâzam ve devlet adamı kaybedilmiş idi. Osmanlı devletinin yükselme devri, umumiyetle, onun ölüm tarihi ile nihâyetlendirilir.

J. v. Hammer (VII, 7) 'e göre, eğer Sokullu '111ın nufûzu irtihâline kadar devam etmiş olsa idi, devletin duraklama devri Murad III. 'in cülusu ile başlamayacak ve 5 sene daha gecikecekti.

Sokullu Mehmed Paşa uzun boylu, sağlam bünyeli, güzel, beyaz sakallı ve ciddî tavırlı idi. Son derece kuvvetli bir hafızaya mâlik idi. Hareketleri nâzik, kibar, natıkası çok kuvvetli ve cazibeli idi. Bilhassa yabancı elçilere karşı maharetle konuşur, her birine lââyık olduğu muameleyi yapar, fakat her zaman pâdişâhın azamet ve kudretini münâsip bir şekilde ihsas ederdi. İlim ve irfan sahiplerini himayeden geri durmazdı. O devrin en mühim eserlerinin Sokullu nâmına ithaf edilmesi bunun bir delili sayılabilir. Kendisi sadrazamlık vazife ve salâhiyetlerini başlıca dört şartın tahakkukuna bağlar ve bunlar Allanın rızâsı, şerîatin emr ü nehyi, halife ve pâdişâhın „ilim ve teslimi" ve nihayet „teâmül-i raiyetten" ibaret bulunduğu kanâatini bes'erdî (Feridun Bey).

Sokullu 'nun servetini Vukicevic, 18.000.000 altın o'arak kaydeder ve günde 20 altın aldığını söyler (krş. Milevko Vukicevic, *Znameniti Srbi Muhamedanci*, Beograd, 1901, I, 3—75). İstanbul'da ve imparatorluğun her tarafında geniş hayratı ve te'sis'eri var idi. Kadırgı ' d a kendi ismi ile meşhur, kiliseden çevrilme fevkani bir camii var idi ve bunu vezâretinde zevcesi Ismihan Sultan bina ve ihya

etmiş idi. Bilâhare kendisi de yanma bir medrese, meydanına şadırvan ve oda'ar ile önüne bir zaviye ilâve eylemiş idi. Keza Azap-Ka-31 camii diye anılan camiin banisi de Sokullu Mehmed Paşa 'dır (krş. *Hadîkat al-cavâmi'*, I, 193, II, 37). Bunlara Dimetoka ve Eskihisar-Zagra 'da bir çok köyleri, vakıf olarak, tahsis ettiği gibi, Edirne 'de Çavuş Bey mahallesinde bir çifte hamam, dükkânlar, odalar v. b. yaptırmış, bunların bir kısım varidatını da Lüle-Burgaz 'da bina ettirdiği cami ve medreseye vakfeylemiş, ayrıca Erdel 'de Beçkerek ' te cami, Dârülkurrâ, imaret, han, çeşme ve köprü inşâ ettirmiş, buna muhtelif vakıflar tahsis etmiş idi. Visegrad 'da yaptırdığı köprü mimar Sinan 'in en güzel eserlerinden biridir. Bu şehir ile Saray-Bosna arasında yaptırdığı büyük kervansaraydan XIX. asrın sonlarında yalnız bir çeşmenin kalmış olduğunu Kukuljevic 'ten öğreniyoruz (*Glasoviti Hrvati*, Zagreb, 1886). Bu köprünün inşâsına dâir ve Sokullu 'yu tebci eder mâhiyette, aynı zamanda efsânevî bir mâhiyet taşıyan bir çok halk hikâyeleri meydana gelmiş idi (evkafı için bk. *Sokullu Mehmed Paşa vakfiyesi*, Millet kütüp., Ali Emîrî, nr. 913; Tayyib

Gökbilgin, *XV.—XVI. asırlarda Edirne ve Paşa livası*, İstanbul, 1952, fihrist). Sokullu'nun sarayı Sultan Ahmed 'de idi ki, sonradan yerinde Sultan Ahmed camii yapılmıştır. Eyyûb 'daki türbesinde medfûndur. Oğulları kendisinden önce vefat eden Kurt Bey ile Hasan Paça (Sokullu, b. bk.) ve İbrahim Han [b. bk.] 'dır. XVI. asırda Husrev Paşa (Deli), Mehmed Paşa (Lala), Gâzî Ferhad Paşa ve diğer bâzı vezirlerin ve ümerânın Sokullu Mehmed Paşa ile yakınlığı olduğu gibi, müteakip devirlerde Sokullu ailesinden mühim devlet ricali de görülmektedir.

Bibliyografya: Metinde zikredilenlerden başka bk. Alberi, *Relazioni degh ambasciatori veneti*, 2. seri, I; M. Brosch, *Geschichten aus dem Leben dreier Grossszvesire* (Gotha, 1899); Kraelitz-Greifenhorst, *Mitteilangen zur osmanischetı Geschichte* (1923 —1926), II, 261; Iorga, *Geschichte des osmanischen Reiches* (Gotha), III; Luccari, *Degli annali di Ragusa*, IV, 148 v.d.; Ahmed Refik, *XVI. asırda İstanbul hayatı* (7553-7591), İstanbul, 1935, s. 90; Lutfi, *Sokullu Mehmed Paşa* (İstanbul Edebiyat fakültesi tezlerinden, Üniversite kütüp., nr. tez 19); Ahmed Şükrü, *Sokullu Mehmed*

Paşa 'nın safahâf-l hayatiyesi (İst. Edebiyat fakültesi tezlerinden, 1921, Üniversite kütüp., tez nr. 24). (M. TAYYİB GÖKBİLGİN.)